

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 08 | pp. 357-365 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

EKOLOGIK XAVFSIZLIK KONTSEPTSIYASI ASOSIDA ISHLAB CHIQRISH KUCHLARINI JOYLASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Odilov Xamidillo Maxmudjon O'g'li

Namangan davlat universiteti Menejment kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik xavfsizlik kontseptsiyasi asosida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish va rivojlantirish barqaror rivojlantirish kontseptsiyasi ma'lum bir hududni rivojlantirishning maqsad va vazifalari hamda ekologik xavfsizlik – shaxs, davlat va jamiyat darajasida tabiiy muhitga antropogen ta'sir natijasida yuzaga keladigan tahdidlardan himoya qilish ekologik xavfsizlikni ta'minlash sohasida milliy va mintaqaviy siyosatni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish yo'llari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: mintaqqa iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, halqaro iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi; jahon xo'jaligining rivojlanishi.

Аннотация: В статье рассматриваются пути совершенствования механизма реализации национальной и региональной политики в области обеспечения экологической безопасности, включающего цели и задачи развития территории, концепцию устойчивого развития, мобилизацию производительных сил и формирование экологической безопасности - защищенности от угроз, возникающих в результате антропогенного воздействия на природную среду на уровне личности, государства и общества.

Ключевые слова: региональная экономика, устойчивое развитие, развитие международных экономических отношений; развитие мировой экономики.

Abstract: This article examines the ways to improve the mechanism for implementing national and regional policies in the field of environmental security, including the goals and objectives of the development of a given territory, the concept of sustainable development, and the mechanisms for improving the implementation of national and regional policies in the field of environmental security, including protection from threats arising from anthropogenic impact on the natural environment at the individual, state, and societal levels.

Keywords: regional economy, sustainable development, development of international economic relations; development of the world economy.

Kirish. "Ekologiya" atamasi nemis tabiatshunosi Ernst Gekkel tomonidan kiritilgan. Ekologiya fanlararo tizimli ilmiy yo'nalishga ega. Ekologiya fani biologiya asosida paydo bo'lib, kimyo, fizika va matematikaning asosiy qonunlarini o'z ichiga oladi. SHunga qaramay, ekologiya ijtimoiy-gumanitar fanlar doirasida ham rivojlanib

bormoqda. CHunki, ekologiya butun insoniyat tsivilizatsiyasining mavjudligiga ta'sir qiladi. [1]

Ekologik xavfsizlik aholi salomatligi va farovonligiga ta'sir qiluvchi muhim tushunchadir. Ekologik xavfsizlik qoidalari faqat 1950 yillarda paydo bo'lgan. Aynan shu davrda global iqlim o'zgarishi kuzatildi, issiqxona effekti sezila boshladi, ozon qatlami kamayib bordi, jahon bo'yicha okean va dengizlar ifloslana boshladi.

Ekologik xavfsizlik kontseptsiyasi tabiiy resurslar va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari bilan bog'liq. Klassik iqtisodiy maktablarda (A.Smit, D.Rikardo, K.Marks, A.Marshall) esa iqtisodiy rivojlanishdagi ekologik cheklovlarga ahamiyat berilmagan. Natijada 1950-1970 yillarga qadar tabiiy resurslarni ayovsiz o'zlashtirishga qaratilgan iqtisodiy tizim hukmronlik qildi. Mazkur iqtisodiy tizim ishlab chiqarish hajmining pastligi va biosferani o'zini o'zi tartibga solishining katta imkoniyatlari mavjudligi tufayli amal qildi.[2]

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Ekologik xavfsizlik kontseptsiyasining asosiy vazifasi turli xil ekologik tahdidlar, texnogen va tabiiy muammolar sharoitida insonlarni xavfsiz yashashini ta'minlash, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekotizimlarni himoya qilishga qaratilgan. Ekologik xavfsizlik kontseptsiyasini amalga oshirish bo'yicha harakatlar atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mintaqaviy siyosatdir. Bu shaxslarning hayoti va sog'lig'ini, jamiyat, davlat va umuman butun insoniyat manfaatlarini himoya qilish qoidalarini huquqiy jihatdan mustahkamlashda namoyon bo'ladi.[3]

Ayni vaqtda ekologik xavfsizlik tushunchasini shakllantirish masalasida yagona yondashuv mavjud emas (1-jadvalga qarang).

1-jadval

“Ekologik xavfsizlik” tushunchasining talqini[4]

Mualliflar	Ta'riflar
Freydkina Ye.M. Treyman M.G.[4]	Ekologik xavfsizlik insoniyat va biosferani muhofaza qilishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini o'z ichiga oladi.
Бьузан В. [5]	Ekologik xavfsizlik – xavfli vaziyatlarning keyingi rivojlanishini oldindan ko'rish, oldini olish va agar sodir bo'lsa, bartaraf etish imkonini beruvchi tartibga solish va boshqarish tizimini nazarda tutadi.
Sporting E.Dj. [6]	Ekologik xavfsizlik – inson hayotini va butun tizimda tabiiy ekologik muvozanatni saqlab qolish uchun yer resurslarining muhim iqtisodiy tarkibiy qismlarini himoya qilish holatidir.
Djorobekov J.M.[7]	Ekologik xavfsizlik ifloslangan tabiiy ob'ektlarning tahdidlaridan himoya qilish yoki aholi va hududlarni tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlardan himoya qilish, deb ta'riflanadi.
Surkova Ye.V. Mel'chenko A.I. [8]	Ekologik xavfsizlik – bu hayot xavfsizligiga o'xshash tushuncha, chunki har ikkala holatda ham insonni salbiy antropogen omillardan himoya qilish, uning yashashi uchun tegishli sharoitlarni ta'minlashni nazarda tutilgan.
Porfir'ev B.N. [9]	Ekologik xavfsizlik – bu atrof-muhitni ifloslantirmaslik, kelajak avlodlar uchun tabiatning asl qiyofasini saqlab qolish

	imkoniyatidir.
Tulupov A.S. [10]	Ekologik xavfsizlik bu zararli ta'sirlarni minimallashtirish bilan bog'liq.

Xorijiy mamlakatlarda amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik xavfsizlik – bu har bir insonni, jamiyatni va davlatni, atrof-muhitni texnogen omillar natijasida tabiiy ob'ektlardan kelib chiqadigan tahdidlardan, shuningdek, tabiiy muhitni iqtisodiy faoliyat natijasidan himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. [11]

Shuningdek, xorijiy mamlakatlarda ekologik xavfsizlik tushunchasi turli xil yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Jumladan, ekotizimlarning buzilishi, energiya muammolari, aholi va uning sog'ligi bilan bog'liq muammolar, oziq-ovqat muammolari, iqtisodiy muammolar, favqulodda vaziyatlar, fuqarolik nizolari va boshqalar. [12]

Materiallar va tadqiqot usullari. Tadqiqot ishida tizimli tahlil, statistik-iqtisodiy va taqqoslama, tarkibiy tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish, prognozlash hamda qator boshqa usullardan foydalanildi.

Natijalar va ularni muhokama qilish. Ekologik xavfsizlik muammolari ilmiy-texnik taraqqiyot, ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Bu o'z navbatida, uzoq muddatli maqsadlarga erishish va strategik formatdagi vazifalarni bajarish orqali ekologik xavfsizlikni ta'minlashni belgilaydi. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash tabiatni muhofaza qilish va insonning farovon hayotini ta'minlashga qaratilgan maqsadlar, tamoyillar, vazifalar va aniq chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan ekologik siyosatni ishlab chiqishni talab qiladi. Bunda ekologik xavfsizlikni ta'minlaydigan asosiy yo'nalishlar quyidagilardan iborat bo'lishi kerak: [13]

- barcha tabiiy resurslardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish;
- tabiatdan oqilona foydalanishga yo'naltirilgan davlat dasturlarini amalga oshirish;
- ekologiyaga ta'sir etuvchi salbiy oqibatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqarish mohiyatini tubdan o'zgartirish;
- tabiiy muhitni asrashga innovatsion va modernizatsiya qilingan texnologiyalarni joriy etish;
- insonning ekologik tarbiyasi va madaniyatiga alohida e'tibor berish;
- ekologiya sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish;
- atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan va aniq belgilangan chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Xorijiy va MDH mamlakatlarida shakllangan ekologik xavfsizlik kontseptsiyasi ilmiy adabiyotlar va amaliyotda alohida qiziqish uyg'otadi hamda olib borilgan tadqiqotlarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- shaxsning ekologik xavfsizligi inson va tabiiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir bo'lib, inson va tabiat o'rtasidagi raqobatdan kelib chiqadi;

- davlat qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqga ega va ekologik huquqbuzarlik bilan hayot, sog'liq va mol-mulkka yetkazilgan zararni qoplash uchun kafil vazifasini bajaradi;

- ekologik xavfsizlik tarkibi quyidagi elementlardan tashkil topgan: muhofaza qilinishi va himoya qilinishi kerak bo'lgan ob'ektlar va uning muhim manfaatlari;

ekologik xavfsizlikni ta'minlash sub'ektlari; ekologik xavfsizlikni ta'minlanishi kerak bo'lgan ob'ektlar va ularning muhim manfaatlariga tahdidlar; ekologik xavfsizlikni ta'minlash chora-tadbirlari tizimi; davlat va mintaqaviy ekologik siyosatning kontseptual qoidalari to'plami;

ekologik xavfsizlik sub'ektlari shaxs, davlat, jamiyat va boshqa xalqaro hamjamiyatlardan iborat;

ekologik xavfsizlik ob'ektlari shaxslarning qonuniy huquqlari, erkinliklari va manfaatlari, hozirgi va kelajak avlodlar uchun qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqlari hisoblanadi.

Ekologik xavfsizlik kontsepsiyasi quyidagi qoidalardan tashkil topgan: [14]
me'yoriy-huquqiy xarakterdagi rasmiy hujjatlarni ifodalaydi;
mamlakatda ekologik xavfsizlikning holatini ko'rsatadi;
davlat organlarining ekologik xavfsizlik bo'yicha o'z pozitsiyasini shakllantiriladi;
bir vaqtning o'zida ijtimoiy-siyosiy va me'yoriy-huquqiy jihatlarning kombinatsiyasini ta'minlaydi;

mamlakatning ekologik xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi siyosatini amalga oshiradi.

Ayni vaqtda hududiy mehnat taqsimoti, ishlab chiqarish tarmoqlarining ko'payib borishi, yangi yerlarning o'zlashtirilishi va boshqalar tabiatga texnogen va antropogen ta'sirni kuchaytirmoqda. Natijada yer yuzida tabiiy sharoiti o'zgarmagan joyning o'zi deyarli qolmadi. Ekologik holatning turli mintaqadagi xususiyati, uning keltirib chiqaruvchi sabablari esa iqtisodiy rivojlanish bilan bevosita bog'langan.

SHuningdek, hududiy ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish natijasida vujudga kelgan holatning o'ziga xosligi esa uning negizida yotgan tarmoqlarning texnologik xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Atrof-muhitning ifloslanishiga eng avvalo ishlab chiqarish tarmoqlarining joylanishi ta'sir etadi. Bu xususda sanoat ishlab chiqarishi oldinda turadi. Ammo barcha sanoat tarmoqlarining ekologik jihatdan xavfsizligi bir xil emas. SHu nuqtai nazardan sanoat tarmoqlarini alohida tahlil qilish talab etiladi.

Tog'-kon sanoati joylashishi natijasida texnogen landshaftlar vujudga keladi, yaroqsiz yerlar paydo bo'ladi, yer tuzilishi buziladi. Bunday sanoat mintaqalarida shakllangan ishlab chiqarish kuchlari yaxlit birlikka ega emas, ularda transport va boshqa aholiga xizmat ko'rsatish sohalarini tashkil qilish murakkablashadi. SHu bilan birga tog'-kon sanoati mintaqalarida yer osti bo'shliqlari vujudga keladi. Ayniqsa temir rudasi, qo'ng'ir ko'mir, turli tuz konlari va boshqalarni ochiq usulda qazib olishda landshaftning tabiiy holati buziladi. Qimmatbaho va serhosil tuproq, unumdor ekin maydonlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidan chiqib ketadi.

Energetika sanoatining ekologik xususiyatlari ham o'ziga xos. Issiqlik elektr stantsiyalarining ekologik oqibatlari salbiy ta'sirga ega. Xususan, shahar ichidagi va yirik shaharlar yaqinida joylashgan issiqlik elektr stantsiyalarini atrofga zararli ta'siri yuqori hisoblanadi. Zaharli gazsimon tutunlar atmosfera havosini ifloslantiradi, yoqilg'i yondirilgandan qolgan chiqindi kullar esa sun'iy tepaliklarni hosil qiladi. SHuning uchun katta quvvatga ega bo'lgan issiqlik elektr stantsiyalari joyning rel'efi, shamol yo'nalishi va boshqa meteorologik omillarni hisobga olgan holda joylashtirilishi kerak. Tadqiqotlarga

ko'ra, yirik issiqlik elektr stantsiyalari asosida vujudga kelgan sanoat mintaqalarining havosi va suv tarkibi o'zgargan, tuproq qatlami, ekin maydonlar va hayvonot dunyosi ancha zarar ko'rgan.

Qora va rangli metallurgiya ham ekologik nuqtai-nazardan zararli soha hisoblanadi. Yirik qora metallurgiya korxonalari atrofida katta miqdorda shlaklar hosil bo'ladi, shahar havosi va suvi ifloslanadi. Ayniqsa, rangli metallurgiyaning tabiatga salbiy ta'siri kuchlidir. Jumladan, yirik tog'-metallurgiya kombinatlari yaqinida radioaktiv ifloslanish xavfi vujudga keladi.

Ma'lumki, rangli metallar odatda majmual holda uchraydi. Ularni qazib olish va qayta ishlash jarayonida gazsimon chiqindilar ko'p ajraladi. Masalan, mis yoki qo'rg'oshin eritish zavodlaridan katta hajmda oltingugurt gazi chiqadi, uni qayta ishlash asosida oltingugurt kislotasini olish mumkin. Umuman, qora va rangli metallurgiyada ishlab chiqarish chiqindilarini qayta ishlash iqtisodiy va ekologik jihatdan o'ta muhimdir.

Sanoat tarmoqlari ichida kimyo sanoati suv, havo va tuproqqa, inson salomatligiga eng kuchli darajada ta'sir qiladi. Xususan sintetik tola, kauchuk, ammiak, qishloq xo'jaligi zararkunandalari uchun turli gerbitsid va zaharli moddalar, mineral o'g'itlar ishlab chiqarish ekologik tomondan xavflidir. Albatta, har qanday iqtisodiy jihatdan mustaqil davlat o'zining qudratli industriyasi, shu jumladan kimyo sanoati korxonalariga ega bo'lishi kerak. Bunday korxonalar zamonaviy, chiqindisiz, ekologik sof texnologiya bilan ta'minlanishi va ular barcha sharoitlarni atroflicha o'rgangan va baholangan holda to'g'ri joylashtirilishi lozim.

Tsellyuloza-qog'oz sanoatining atrof muhitni, eng avvalo suvni, tsement sanoati esa shahar havosini chang va chiqindilari bilan ifloslantiradi. Paxta tozalash, konserva, vino zavodlari ham ekologik muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagilarga nisbatan yengil hamda oziq-ovqat sanoati korxonalarining ekologik ta'siri kamroq. Mashinasozlik zavodlarining ham ekologik xavfi uncha yuqori emas.

Albatta, mamlakat va alohida mintaqalar iqtisodiyotni sanoatlashtirishga katta e'tibor qaratadi. Chunki, sanoat tarmoqlari iqtisodiy jihatdan yuqori daromad keltirishi bilan muhim sanaladi. Bu esa sanoat korxonalarini joylashtirishda ekologik xavfsizlik jihatlari jiddiy ahamiyat berishni talab qiladi. Sanoat tarmoqlarining ekologik xavfini 10-balli shkalada quyidagicha baholash mumkin bo'ladi (2-jadvalga qarang).

2-jadval

Sanoat tarmoqlarining ekologik xavf darajasi bo'yicha reytingi [15]

Sanoat tarmoqlari	Reyting
Mashinasozlik va metallni qayta ishlash zavodlari	1
Paxta tozalash zavodlari	2
Oziq-ovqat sanoati	3
CHarm sanoati va jun yuvish korxonalari	4
Tsellyuloza-qog'oz sanoati	5
Tsement sanoati	6
Qora metallurgiya zavodlari	7
Issiqlik elektr stantsiyalari	8

Rangdor metallurgiya sanoati	9
Kimyo sanoati	10

Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini joylashtirishning ekologik oqibatlarini ularning hududiy tashkil qilinishi bilan bog'liq. Dehqonchilik, xususan paxtachilikda ishlatiladigan mineral o'g'itlar, defoliant, qishloq xo'jalik zararkunandalarga qarshi ishlatiladigan kimyoviy moddalar suv va havoni ifloslantiradi. Bulardan tashqari, yana boshqa ekologik holatlar ham mavjud. Masalan, yer resurslari va cho'llarni o'zlashtirish natijasida suv resurslarini kamayishi (Orol dengizi, Orolbo'yi va Mirzacho'l mintaqasi va boshqa muammolar), o'zlashtirilgan sug'orma dehqonchilik mintaqalarida shakllangan tuproqning sho'rlanishi va ikkilamchi sho'rlanishi kuzatiladi. Mazkur muammolarning keskinligi, hududiy qamrovi sanoat joylashuvining ekologik oqibatlaridan aslo qolishmaydi. Demak, sug'orma dehqonchilikni rivojlantirishda melioratsiya, agrotexnika va agrokimyo masalalarini oqilona xal qilish kerak. Agrar inqilob iqtisodiyotning oziq-ovqat sektorini tubdan o'zgartirdi. Natijada o'tloq va o'rmonlar tozalanib haydalanadigan yerga aylantirildi, agrar landshaftlar paydo bo'ldi. Ayniqsa, chorvachilikning tabiiy muhitga ta'siri chorva mollarning turiga bog'liq. Masalan, 100000 boshli cho'chqachilik fermasi 1 mln. aholiga ega bo'lgan shahar ekologiyasini buzishga qodir. Boshqa chorvachilik fermalari ham huddi shunday ko'rsatkichga ega va atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

SHahar transportining atmosfera havosini buzilishida roli katta. Avtomobillar sonining ko'payishi, ularga mos holda yo'llarning o'z vaqtida kengaytirilmasligi, tirbandlikni vujudga kelishi shahar havosini ifloslantirishga sabab bo'ladi. Bunday holat chorrahalarda, vokzal va aeroport atroflarida juda keskin bo'ladi. Yuzaga kelgan noxush ekologik vaziyat shahar aglomeratsiyalarida o'ziga xos aholi kasalliklarini ko'payishiga olib keladi.

Ishlab chiqarish tarmoqlaridan tashqari atrof-muhit tozaligini buzishda antropogen omilning ta'siri ham sezilarli. Gap bu yerda aholining ekologik fikrlashi va ekologik madaniyati to'g'risida bormoqda. Ma'lumki, axlatxonalarining to'planib qolishi natijasida, ayniqsa yozning issiq kunlarida shahar mavze va mahallalarida ekologik vaziyat buziladi.

Umuman olganda, barcha ishlab chiqarish tarmoqlarini joylashtirishda ekologik xavfsizlik talab qilinadi. CHiqindisiz texnologiyani joriy qilish asosida sanoat va qishloq xo'jalik tarmoqlarini tashkil etish katta ahamiyatga ega. Odatda, xomashyoni ko'p talab qiluvchi sanoat korxonalarida chiqindilar ko'p hosil bo'ladi. Birinchi navbatda ana shunday korxonalarda xomashyodan samarali foydalanish, ishlab chiqarish chiqindilarini qayta ishlash zarur.

Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish va rivojlantirish ekologik mezonlar bilan muvofiqlashtirilishi kerak. SHu maqsadda ekologik monitoringni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, nafaqat joylashtiriladigan korxonaning ekologik xususiyati, balki shu joyni o'zining imkoniyati, ekologik sig'imi hisobga olinishi lozim. Har qanday hudud o'ziga to'g'ri kelmagan sohani qabul qilavermaydi, ekologik talablarga zid ravishda joylashtirilgan korxonalar yoki tarmoq uchun tabiat albatta o'z o'chini oladi. SHuning uchun ham tabiat o'ziga to'g'ri munosabatni talab qiladi.

Iqtisodiyotda insonlarning harakatlari tabiat qonunlariga qanchalik mos bo'lsa, bu harakatlar iqtisodiyotda shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi. Aksincha, ular tabiat qonunlariga qanchalik zid bo'lsa, mos kelmasa, ulardan iqtisodiyot oladigan samara ham shuncha kam bo'ladi. Bunda ko'pincha qisqa muddatli daromad orqasidan quvish insonlarni tabiat qonunlari va imkoniyatlari bilan yetarli hisoblashmasdan tabiatdan "intensiv foydalanish"ni davom ettirishga majbur qilishining keng tarqalganligini ham aytish kerak.

Tabiat yaxlit tizim bo'lib, unda sodir bo'ladigan barcha jarayon, hodisalar o'zaro murakkab tarzda iqtisodiyot bilan bog'lanib ketgan va biri boshqasini taqozo etadi. Tabiat xilma-xillik ko'pligining yaxlitligi bo'lib, ular o'zaro ta'sirdagi cheksiz miqdordagi aniq shakllarni o'z ichiga oladi. Barcha darajada namoyon bo'ladigan tabiatning asosiy qonuni – moddiy tizim va uni o'rab turadigan tashqi sharoitning birligi xisoblanadi. Bu qonun iqtisodiyotga nisbatan ularning geografik muhit bilan uzviy birligida namoyon bo'ladi.

Ma'lumki, tabiat o'zining qudratli himoya mexanizmlariga, o'zini-o'zi takror tiklash va tartibga soluvchi rivojlanish vositasi va salohiyatiga ega. Bular esa, o'z navbatida, muntazam sodir bo'ladigan xilma-xil modda va energiya almashinishining doimiy muvozanatini ta'minlaydi. Insoniyat tabiat qonunlarini o'zgartirishga qodir emasligi, ular ob'ektiv bo'lib inson irodasiga bo'ysunmasligi sababli, tabiat qonunlariga amal qilishga majbur. Aynan shu holat mazkur qonunlarni to'liq bilishni talab etadi. Asosiy masala inson shu asosida global fikrlashi, mahalliy darajada harakat qilishi zarur. Bu xaqiqatni to'g'ri tushunish va anglashni faollashtirish o'rinli bo'ladi.

Ma'lumki, iqtisodiyot tabiat bilan jamiyatni bog'lab turuvchi muhim bo'g'in bo'lib, o'z faoliyatini tabiatdagi sharoit va resurslardan keng foydalanish asosida amalga oshiradi. Mazkur jarayonda iqtisodiyot tabiatga ko'p darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi, uni ko'plab chiqindilar bilan ifloslantiradi, yemiradi, mavjud ekologik muvozanatni buzadi va hokazo. Boshqa tomondan esa, buzilgan, ifloslangan tabiatni tiklash, yaxshilash, muhofaza qilish ham asosan iqtisodiyot zimmasiga tushadi.

Boshqacha aytganda, o'z-o'zini yemiruvchi mavjud iqtisodiyot modeli ochiq tsikli bo'lib, u "foydalanish-ifloslatirish" va "emirish-tiklash" va "yaxshilash-muhofaza qilish" tizimidan iboratdir. Bu jarayonda ilgari tabiatda mavjud bo'lmagan ko'p jixatdan unga zid keladigan ko'plab antropogen (agrar, industrial-shahar va boshqalar) ekotizimlar paydo bo'ladi. SHu sababdan iqtisodiyotning tabiatga yemiruvchi ta'sirini keskin kamaytirish va bartaraf etish, uning atrof-muhit uchun ekologik xavfsizligini ta'minlash insoniyat oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda yashil iqtisodiyotni barpo etish, ekologik talablarga javob bermaydigan eskirgan tarmoqlar faoliyatini to'xtatish, mavjud tarmoqlarni ekologik talablar asosida qayta qurish, yangi zamonaviy innovatsion tarmoqlarni esa jadal rivojlantirish talab etilmoqda. Bunda asosiy o'rinni yangi iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi qayta tiklanadigan va tugamaydigan, ekologik toza energiya manbalaridan oqilona foydalanishga o'tish egallaydi. Buning asosiy sababi hozirgi yoqilg'i-energetikaning tabiatga yemiruvchi ta'sirining kuchayishi, yoqilg'i narxlarining keskin oshib ketishi, aniqlangan energiya resurslari zaxiralarining kamayishi va boshqalar bilan uzviy bog'liqdir.

CHiqindisiz texnologiya va yangi materiallarga asoslangan yashil iqtisodiyotni barpo etish “resurs-chiqindi-resurs” tizimida ishlashi kerak. Mahsulotning hayotiy tsiklida “ishlab chiqarishdan yangi ishlab chiqarishga” tamoyili amal qilishi maqsadga muvofiq.

Bu borada jahon iqtisodiyotida juda ko‘p tajriba va yo‘nalishlar bor. Masalan, Germaniya va Yaponiya avtomobil, maishiy va ofis texnikasini qayta ishlanadigan konstruksiyada ishlab chiqarish amalga oshiriladi. Daniya va Finlyandiyada ichimliklar uchun bir martalik idishlardan foydalanish ta‘qiqlangan. Yaponiya bir korxonada chiqindisi ikkinchi korxonada uchun faoliyat manbai bo‘lgan industrial korxonalar majmuasini tashkil etgan. Janubiy Koreyada adir va tog‘larni yoppasiga o‘rmon-bog‘larga aylantirilgan. Gollandiyada velosipedga ustunlik beradigan shahar transport tizimini shakllantiradi. Yevropa Ittifoqining qator mamlakatlari, Birlashgan Arab Amirliklari, Xitoyda “yashil iqtisodiyot”ni barpo etish ishlarini boshlab yuborilgan. [16] Birlashgan Arab Amirliklarida “Masdar City” – ekologik toza shahar loyihasi jadal sur‘atda amalga oshirilmoqda. Unda atmosferaga zararli gazlarni mutlaqo chiqarmaslik, barcha ehtiyojlar uchun tiklanuvchi energiya manblaridan foydalanish, yangi innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash ko‘zda tutilgan. [17]

Xulosa. Umuman olganda, davlatning ekologik va iqtisodiy siyosati o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, mintaqalarni barqaror rivojlantirishda iqtisodiy va ekologik jihatlarni hisobga olish talab qilinadi. Barcha mintaqalar atrof-muhitni ifloslanishiga qarshi kurashishda faol ishtirok etishi lozim. Ayniqsa, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash uchun mintaqaviy ekologik dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish quyidagilar bilan belgilanadi:

mintaqalardagi ekologik vaziyatning shiddati va murakkabligi;
atrof-muhitga insonning ta‘siri kuchayib, salbiy oqibatlarini oldindan bashorat qilish va ogohlantirish choralarini ko‘rish zaruriyati;

siyosiy o‘zgarishlar va iqtisodiy rivojlanish sharoitida ekologik xavfning oshishi;
iqtisodiy rivojlanishda ekologik omilning ahamiyatining oshishi.

Ekologik xavfsizlik – shaxs, davlat va jamiyat darajasida tabiiy muhitga antropogen ta‘sir natijasida yuzaga keladigan tahdidlardan himoya qilish holatidir. Tabiiy muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta‘minlash sohasida milliy va mintaqaviy siyosatni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish ob‘ektiv zaruriyat hisoblanadi.

Bugungi kunda ekologik xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan tadqiqotlarni quyidagi yo‘nalishlarga ajratish mumkin: funktsional – tabiatga inson ta‘sirining eng maqbul me‘yorlari ishlab chiqish; tizimli – barqaror rivojlanish konsepsiyasi; yaxlitlik – biosfera va insoniyatning yagona ekotizim sifatida mavjudligi; sinergetik – xavfsizlik tizimining muvozanati.

Mamlakat va mintaqalarda ekologik muammolarning aksariyati sust rivojlanganlikdan kelib chiqadi. Bu esa rivojlanish chora-tadbirlarini ishlab chiqishda mintaqaga mos ustuvorliklarni belgilash va tabiiy muhit sifatini yaxshilash zaruratidan kelib chiqishni talab qiladi. SHu tartibda sanoati rivojlangan mintaqalar bilan sanoati rivojlanayotgan mintaqalar o‘rtasidagi farqni kamaytirishga harakat qilish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. История экологии. <https://ecoportal.info/istoriya-ekologii/>
2. Экология и экономика. <https://kazedu.com/referat/90097>

3. Музалевский А.А. Экологическая безопасность и методы ее обеспечения (Учебное пособие). – Санкт-Петербург: РГГМУ, 2020. – С. 21-22.
4. Фрейдкина Е.М., Трейман М.Г. Экономическая оценка влияния промышленных предприятий на окружающую среду (Учебное пособие). - Санкт-Петербург: ВШТЭ СПбГУПТД, 2016. – С. 18-20.;
5. Buzan B. Security: a new framework for analysis. - Boulder: Lynne Rienner Pub., 2018. – pp. – 89-91.;
6. Sparring E.J. Environmental Security: A conceptual investigating study. – Jonkoping: University, 2019. – pp 13-20.;
7. Джоробеков Ж.М. Экологическая безопасность: понятие и содержание// Ж. Молодой ученый. – М.: № 4 (108), 2016. - С. 546–548.;
8. Суркова Е.В., Мельченко А.И. Экологическая безопасность (Учебное пособие) – Краснодар: КубГАУ, 2014 – С. 12-15.;
9. Порфирьев Б.Н. Природа и экономика: риски взаимодействия. - М.: Анкил, 2011. – С. 26-32.;
10. Тулупов А.С. Теория ущерба как база оценки и регулирования негативных экстерналий в экологическом страховании: Автореф. дис. ... док. экон. наук. – М.: ГУУ, 2013. – 40 с. – manbalar asosida ishlab chiqilgan.
11. Sustain C.R. Two Conception of Irreversible. Environmental harm// Law school The University of Chicago. – Chicago: № 4, 2018. – pp. 285-287.
12. Abelsen R. Arctic security issues. – Kansas: Second Term AY, 2016. – pp. 56-60.
13. Ворончихина Д.Н. Современные концепции экологической безопасности// Ж. Проблемы реализации экологической политики. – М.: № 4 (37), 2019. – С. 102-106.
14. Zhou Y. A New Approach to Ecological Risk Assessment: Simulating Effects of Global Warming on Complex Ecological Networks// Unifying Themes in Complex Systems. - № 3, 2021. - pp. 342-350.
15. Никулина Н.Л. Оценка загрязнения атмосферы промышленными выбросами (Монография). - Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2016. – С. 33-34.
16. Абдурасулова А.И. Зарубежный опыт обеспечения экологической безопасности// Вестник КГУСТА. – № 1, 2014. – С. 174-179.;; Глущенко М.Е. Экологическая безопасность предприятия: комплексная методика оценки// Наука о человеке: гуманитарные исследования. – № 4 (22), 2015. – С. 166–174.
17. Вебер В.В. Экологическая безопасность региона: зарубежный опыт использования экономических инструментов// Электронный научно-практический журнал «Современные научные исследования и инновации». – № 12, 2016. <https://web.snauka.ru/issues/2016/12/75419>

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

